

ЕТНІЧНИЙ АСПЕКТ БРИТАНСЬКОЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КАРИБЬСЬКОМУ БАСЕЙНІ (XVII–XVIII ст.)

У статті вперше в українській історіографії аналізується етнічний аспект британської колоніальної політики в Карибському басейні у XVII–XVIII ст. Етнічний розвиток британських карибських колоній є малодослідженою темою в новітній історіографії. Охарактеризовано становище рабів, привезених з Африки. Визначено основні етнічні групи, що сформувалися в Британській Вест-Індії.

Ключові слова: колонія, Карибський басейн, етнос, мулат, креол.

Британська Вест-Індія являла собою сукупність територій в Карибському басейні, якими володіла Англія. Ці колонії формувалися поступово і остаточно склалися на початку XIX ст. після завершення наполеонівських воєн. Здавалось би, що декілька островів не відігравали значної ролі в могутній Британській імперії. Але не все так було просто й однозначно.

Серед багатьох аспектів британської колоніальної політики на островах в Карибському басейні етнічне питання видається чи не найбільш актуальним. Адже, та політика, що проводилася англійцями в XVII–XVIII ст. безумовно впливає на сучасну етнічну картину цього регіону. Етнічні процеси в англійській Вест-Індії відрізнялися певною своєрідністю.

Отже, метою даної статті є аналіз етнічних процесів у британських колоніях Карибського басейну в XVII–XVIII ст. Основними джерелами вивчення етнічної політики англійців є офіційні документи, спогади, листи. Стосовно історіографії проблеми, то питання етнічної історії Карибського басейну розглядалося як британськими дослідниками, в першу чергу, так і радянськими істориками та етнографами¹.

Розпочинаючи розгляд проблеми доцільно підкреслити зв'язок етнічних процесів з політичною історією Британської Вест-Індії. Ці події не лише створювали нові умови розвитку етносів, але часто змінювали всю етнічну картину субрегіону, знищуючи або асимілюючи одні етнічні елементи іншими². Англійська колоніальна політика в етнічному аспекті може бути розглянута в три етапи: кінець XV – середина XVII ст., 2) друга чверть XVII – початок XIX ст., 3) XIX ст. – початок XX ст.³

Період, про який йде мова, був відмічений бурхливим розвитком плантаційного господарства. Наприкінці XVI ст. – на початку XVIII ст. саме в Вест-Індії, на Ямайці, виник великий ринок рабів. Після створення в 1672 р. Королівської африканської компанії та початку англійської работоргівлі він став найбільшим в світі. За новітніми підрахунками всього на британські Антіли було ввезено з Африки 1 млн. 650 тис. рабів, тобто більше 40% ввезених до Америки. Звичайно, частина їх могла бути продана і за межі регіону, але лівова частка залишалася у Вест-Індії та, незважаючи на надзвичайно високий рівень смертності, постійне прибування нових і нових африканців давало всезростаюче збільшення їх чисельності.

На кінець XVIII ст. пропорція, характерна для Ямайки, стала типовою для всієї Британської Вест-Індії, однак зростання чисельності рабів мало в Вест-Індії не лише кількісні, але й якісні особливості. Як і взагалі в Америці, тут переважали уродженці Західної Африки – саме тієї частини континенту, де велася найбільш інтенсивна європейська работоргівля. Більш за все серед рабів було так званих кроманті, чи короманті, із Золотого берега (сучасна Гана). Ці африканці належали до групи акан та розмовляли на діалектах мови тві. Їх переваги колонізатори вбачали у фізичній силі та витримці⁴.

На основі африканських рабів у Вест-Індії досить швидко склався новий етносоціальний організм. Колонізатори прагнули змішати завезених рабів, розташувати їх за плантаціями так, щоб не допустити небезпечної концентрації африканців одного етносу. Іншою характерною рисою був розпад попередніх соціальних зв'язків та поява нових на вест-індійському ґрунті.

Колоніальне суспільство у Вест-Індії відрізнялося надзвичайно чіткою етнорасовою та етносоціальною структурою⁵. Афроамериканці-раби склали найбільш безправну її частину, але й серед них були прошарки, стан яких був неоднаковим. Так, раб, який народився в Вест-Індії (так званий креол), мав певні переваги перед африканцями. Таким чином, у Вест-Індії цей термін мав більше значення, ніж в Латинській Америці.

Між рабами-креолами та африканцями були досить складні стосунки. Африканці з підозрілістю ставилися до спадкових рабів, яких плантатори зазвичай використовували проти тільки-но привезених з Африки. У свою чергу креоли, які вже в багато в чому втратили зв'язок з африканською культурою, відчували мало спільного з людьми, які тільки-но залишили Африку. Їх розділяли як культурно-побутова специфіка, так і мова⁶.

Однією з важливих етнічних категорій були мулати. Саме слово "мулат" означає нащадка негрятинки та білого, а у ширшому сенсі – людину змішаного, афроамерикансько-європейського походження. У Вест-Індії існувала досить гарно розроблена термінологічна система ступенів змішання. Так, афроамериканець на четверть – нащадок білого та мулатки – називався квадрун, чи квартерон. Афроамериканець на 1/8 – октрон, чи октрон – стояв досить вище квартерону, так і квартерон був вище мулата. На наступному щаблі знаходився мусті, чи месті, тобто афроамериканець на 1/18. Мустеффіно, чи местіффіно (афроамериканець на 1/32), стояв ще вище, а нащадок його від білого чи білої вже офіційно вважався білим та ставав вільним, навіть якщо один з його батьків знаходився в рабстві⁷.

Нащадок мулата та афроамериканця називався самбо (на відміну від країн Південної Америки, де цим терміном позначали нащадків афроамериканців та індіців) та вважався нижче мулата, але вище афроамериканця.

Вільних та звільнених негрів та мулатів завжди було досить багато (навіть на найбільшому острові Ямаїці на кінець XVIII ст. їх нараховувалося не більше 10 тис. осіб)⁸. Частина їх була звільнена за заслуги перед господарями, частина викупилася на волю. Вільні негри, однак, знаходились під постійним контролем, і їх свобода була у багатьох відношеннях обмежена. Так за законом 1766 р. за самовільне відлучення з місця постійного проживання вільного негра обертали в рабство⁹.

Специфічним було становище мулатів. Зв'язки плантаторів з негрятинками були досить поширеними, дружини рабовласників мирилися з цим. Але був звичай, згідно з яким білий тато повинен був дати волю своїм дітям-мулатам (перш за все синам).

Саме тому багато мулатів не лише ставали вільними, але й отримували великі суми у спадок; деяких з них батьки відправляли навчатися до Англії. Вільним мулатам, на відміну від вільних негрів, не заборонялося володіти рабами. Саме тому досить часто вони самі ставали плантаторами, які мали досить значний вплив. Багато мулатів були наглядачами та адміністраторами на плантаціях¹⁰.

На деяких островах довгий час існували незалежні поселення марунів – біглих рабів та їх нащадків, які жили в гірських та лісових районах та захищали свою свободу зі зброєю в руках. Опинившись не в змозі справитися з марунами англійці були вимушені підписати з ними мирні договори 1738 та 1739 рр. В обмін на офіційно визнану колонізаторами свободу та автономію маруни зобов'язувалися ловити рабів-втікачів¹¹. Деякі пільги, отримані ще за договорами 1738–1739 рр., вони зберігають до наших днів. 1795 р. англійці спровокували повстання марунів і виселили більшу частину з острова. Маруни, що не повстали, залишились у Ямаїці, де живуть і понині.

Досить важливим етапом в етнічній історії країн Карибського басейну був період після Американської війни за незалежність (1775–1783 рр.). Після звільнення американських колоній до Вест-Індії переселилася частина американців – роялістів. На о. Антигуа вони заснували свою колонію та посіли панівне становище в колоніальному суспільстві. На Багами переселенці з Джорджії та Південної Кароліни привезли багато афроамериканців – рабів та на отриманих землях почали розводити бавовну. Вони поселилися на півночі найбільшого острова – Андрос та на островах Тьоркс та Кайкос в південній частині архіпелагу¹².

Освоєння Ямайки базувалося на широкому використанні рабської праці чорношкірого населення Африки. На англійських плантаціях Ямайки в 1690 р. працювало 49 тис. рабів, а до 1820 р. сюди привезли ще 800 тис. невільників. Цукрова тростина стала монокультурою острова, який перетворився в XVIII ст. у найбільшого постачальника цукру-сирцю на світовий ринок і в один з найбільших центрів работоргівлі у Вест-Індії. Високою серед рабів була смертність. Так, у тому ж 1820 р. на плантаціях Ямайки залишилося 340 тис. чорношкірих, тобто втрати населення катастрофічно перевищували природній приріст і покривалися лише шляхом механічного приросту. Білого ж населення було лише 19 тис. осіб. Жорстока експлуатація та насилля викликали численні повстання афроамериканців-рабів – із середини XVII до початку XIX ст. на Ямайці їх відбулося понад 30. Всі вони жорстоко придушувались англійськими військами.

Була досить істотна різниця між іспанськими рабами і англійськими. Афроамериканців, які знаходилися в рабстві в іспанців, характеризувала присутність в їх культурі іспанського мовного елементу та католицької релігії. Негри англійців у цих аспектах звичайно відрізнялись.

Обставини переходу острова до англійців дозволили значній групі негрів вирватися з рабства та створити в недоступних районах незалежні марунські общини, які проіснували більше ста років і сформували власну соціальну та культурну специфіку, яка збереглася в значній мірі до нашого часу. Серед сприятливих для марунів обставин слід відзначити і географічні особливості Ямайки, особливо характер її рельєфу.

За період від захоплення англійцями до заборони работоргівлі до Ямайки було ввезено не менше 1 млн. афроамериканців. Щоправда, значна їх частина проходила через ямайський ринок – найбільший в Західній півкулі – а потім опинялися на інших британських територіях в Карибському басейні. Унікальною була питома вага негрів у етнічному складі (на кінець XVIII ст. – до 10 афроамериканців на одного білого). При цьому значний відсоток серед рабів склали короманті – ті ж самі акантіти – фанті, мешканці нинішньої Гани. Достатньо високим був серед рабів відсоток народжених вільними африканцями (половина в середині та чверть на кінець XVIII ст.).

Для характеристики етнічної політики британців варто процитувати прокламацію Чарльза II Стюарта до плантаторів Ямайки 1662 р.: *“Після того, як хтось народиться на зазначеному острові, має бути, і вважається, і є вільним мешканцем англійської землі, і повинен мати і користуватися усіма як і кожен такими вигодами, пільгами, перевагами та імунітетами як і будь-який хто народився в Англії”*¹³. Цей документ ілюструє ідентичне ставлення до британців, які народилися як у колонії, так і в метрополії.

Тепер доцільно розглянути ситуацію на Тринідаді і Тобаго. З 1797 р. розпочався новий етап етнічної та суспільної історії Тринідаду¹⁴. На відміну від Ямайки, яку до 1655 р. залишило практично все іспанське населення, на Тринідаді іспанські, а також французькі та інші переселенці залишилися на острові. Ось як описує губернатор Тринідаду Т. Піктон під час дебатів у англійському Парламенті поліетнічність острова на той час: *“Населення Тринідаду являло собою мішанину з англійців, шотландців, ірландців, валлійців, іспанців, німців, швейцарців, італійців, американців, та французів”*¹⁵. Французькі плантатори тривалий час мали на острові значний вплив.

Особливістю етносоціальної ситуації на острові був також високий відсоток вільних мулатів та афроамериканців. На Тринідаді, зокрема у 1802 р. їх було вдвоє більше ніж білих¹⁶. Кількість колоністів – англійців відразу після завоювання острова досягла 1,8 тис. чол. Для XVII ст. є характерною поява на острові тютюнових та цукрових плантацій¹⁷. Ці підприємства вимагали дешевої робочої сили. Джерелами для її поповнення були в'язні, які були заслані, а також сервенти за контрактом на 5–7 років. Серед останніх були не лише англійці, але й ірландці, шотландці, голландці.

У зв'язку з тим, що в умовах тропічного клімату острову білі робітники не могли працювати, вже з перших років колонізації на Барбадосі використовувалася дешева праця африканських рабів. Їхній ввіз особливо збільшився в другій пол. XVII ст., коли провідне місце в сільському господарстві посіла цукрова тростина, та на острові стало розвиватися виробництво цукру та рому. Так, у 1643 р. на Барбадосі нараховувалося лише 6 тис. чорношкірих рабів, а на середину 1650-х рр. їх було вже 20 тис. чол. На цей час там жило 23 тис. білих. На 1673 р.

кількість чорношкірих перевищила 33 тис. осіб, а протягом наступних 10 років було ввезено ще понад 12 тис. осіб¹⁸.

У XVII–XVIII ст. Барбадос поступово перетворився на колонію зі значною кількістю чорношкірих рабів. У результаті цього змінилося не лише кількісне співвідношення білого та чорношкірого населення, але і з'явився новий етнічний елемент – мулати¹⁹. Деякі мулати, так звані фрідмени (вільні чоловіки) за волею своїх батьків отримували свободу. На середину XVIII ст. нараховувалося близько ста фрідменів. У цей час на острові жили англійці, шотландці, ірландці, валлійці, голландці, французи, португальці, іспанські євреї²⁰. На цей час Барбадос був однією з найбільш густо заселених британських колоній в Карибському басейні.

Отже, можемо зробити певні узагальнення з приводу етнічної політики Великої Британії у Карибському басейні у XVII–XVIII ст. Колонізувавши островні території, британці знищили місцеве населення та завезли рабів, створивши таким чином нову етнічну спільноту. Помітне місце окрім англійців у ній займали і інші європейські народи, наприклад французи та ірландці. Внаслідок змішаних шлюбів виникли такі етнічні групи як креоли та мулати. Ще одним важливим наслідком етнічної політики було те, що кількість завезених рабів в 2–3 рази переважала кількість європейців. На кінець XVIII ст. остаточно було сформовано територіальний склад Британської Вест-Індії. Деякі острови, які довгий час належали Франції, та Тринідад (колишня іспанська колонія) перейшли до Англії. Специфікою етнічної ситуації на тих територіях було те, що там англійці були змушені корелювати свою етнополітичну модель управління колонією з іспанською або французькою. Британські колонізатори сприяли антагонізму між афроамериканцями та мулатами.

¹ Burnard T. European migration to Jamaica, 1655–1780 // *The William and Mary Quarterly Third Series*. – V. 53. – No. 4. – 1996. – P. 769 – 796. JSTOR: home. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jstor.org/>; Louis W. M. *The Oxford History of the British Empire: V. II: The Eighteenth Century*. – Oxford, 1998. – 639 p. // *Oxford Scholarship Online*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxfordscholarship.com/>; Ryden D. B. *West Indian Slavery and British Abolition, 1783–1807*. – Cambridge: Cambridge University press, 2010. – 336 p.; Williams E. *From Columbus to Castro: the History of the Caribbean 1492–1969*. – L., 1978. – 576 p.; Дридзо А. Этнокультурные процессы в Вест-Индии. – Л., 1978. – 224 с.; Этнические процессы в странах Карибского моря. [под ред. А. Дридзо, Э. Нитобург, С. Серов] / Институт этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР. – М., 1982. – 412 с.

² Ryden D. B. *West Indian Slavery and British Abolition, 1783–1807*. – Cambridge: Cambridge University press, 2010. – P. 16.

³ Этнические процессы в странах Карибского моря. [под ред. А. Дридзо, Э. Нитобург, С. Серов] / Институт этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР. – М., 1982. – С. 221.

⁴ Lowenthal D. *West Indian societies*. – New York, 1972. – P. 29.

⁵ Goveia E. V. *Slave Society in the British Leeward Islands at the End of the Eighteenth Century*. – Yale University press: New Haven, 1965. – P. 156.

⁶ Этнические процессы в странах Карибского моря. [под ред. А. Дридзо, Э. Нитобург, С. Серов] / Институт этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР. – М., 1982. – С. 101.

⁷ Burnard T. European migration to Jamaica, 1655–1780. // *The William and Mary Quarterly Third Series*. – V. 53. – No. 4. – 1996. – P. 777. JSTOR: home. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jstor.org/>

⁸ Абрамова С. Африка и рабство. – М., 1978. – С. 57.

⁹ Киселёв А. Британская Вест-Индия как периферия империи в XVII–XVIII вв. // Концепция “безопасности человека” (Human Security) в Канаде и России: Сб. статей. – Волгоград, 2010. – С. 60.

¹⁰ Дридзо А. Этнокультурные процессы в Вест-Индии. – Л., 1978. – С. 108.

¹¹ Kopytoff B. K. *The Maroons of Jamaica: An Ethnohistorical Study of Incomplete Politics, 1655–1905*. – Ann Arbor: University Microfilms Press, 1972. – P. 77.

¹² Louis W. M. *The Oxford History of the British Empire: V. II: The Eighteenth Century*. – Oxford, 1998. – P. 178. // *Oxford Scholarship Online*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxfordscholarship.com/>

¹³ A Proclamation for the encouraging of Planters in his Majesties island of Jamaica in the West – Indies //

British royal proclamations relating to America, 1603–1783. – New York: 1911. – P. 112. // Internet Archive. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.archive.org/>

¹⁴ Williams E. From Columbus to Castro: the History of the Caribbean 1492–1969. – L., 1978. – P. 146.

¹⁵ The British West Indies At Westminster. Part I. 1789–1823. (Extracts from the debates in Parliament) [selected and edited by Eric Williams] Trinidad, 1954. – P. 49. // George A Smathers Libraries. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ufdc.ufl.edu/>

¹⁶ Brereton B. A. History of Modern Trinidad, 1783–1962. – Kingston, Jamaica; London: Heinemann. – 1981. – P. 49.

¹⁷ Кушнир А. В. Колонизация Антильских островов и англо-французское соперничество в Вест-Индии (XVII – первая половина XVIII в.): Дис. ... канд. ист. наук. – М., 2003. – С. 199.

¹⁸ Calendar of State Papers, Colonial Series: America and West Indies. 1673. – V. 7 – L.: Public Record Office, 1889. – P. 128. – British history online. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.british-history.ac.uk/>

¹⁹ Harlow V. T. History of Barbados. – NY: Oxford University Press, 1969. – P. 197.

²⁰ Дридзо А. Барбадос и его население. / Советская этнография. – 1967. – № 4. – С. 126.

В статье впервые в украинской историографии анализируется этнический аспект британской колониальной политики в Карибском бассейне в XVII–XVIII вв. Этническое развитие британских карибских колоний является малоисследованной темой в новейшей историографии. Охарактеризовано положение рабов, привезенных из Африки. Определены основные этнические группы, сформировавшиеся в Британской Вест-Индии.

Ключевые слова: колония, Карибский бассейн, этнос, мулат, креол.

For the first time in Ukrainian historiography ethnic aspect of British colonial policy in the Caribbean in XVII–XVIII centuries is analyzed in the article. Ethnic development of British Caribbean colonies is insufficiently investigated in modern historiography. Status of slaves brought from Africa is characterized. Main ethnic groups which were formed in the British West Indies are defined.

Keywords: colony, Caribbean, ethnicity, mulatto, Creole.